

Пробиотики при антибіотикотерапії у дітей

Проблема відновлення кишкової мікрофлори при використанні в терапії різних антибіотиків у дітей є дуже актуальною. В практиці лікаря-педіатра досить часто виникає ряд питань. Наприклад, як правильно вибрати антибактеріальний препарат і як захистити організм дитини при ятрогенних ускладненнях, виникаючих внаслідок використання даної групи лікарських засобів? На ці і інші питання любезно погодився дати відповіді завідувач кафедри пропедевтичної педіатрії Запорізького державного медичного університету, доктор медичних наук, професор Олег Григорьевич Іванько.

— Як часто лікарі-педіатри призначають пацієнтам антибіотики?

— Антибіотики застосовують у дітей дуже часто. Відмовитися від них неможливо. Невідомо, чи піддається ризику життя дитини, якщо він хворий інфекційною хворобою.

— Які найчастіші ускладнення антибіотикотерапії?

— Найчастішими ускладненнями застосування антибіотиків є алергічні реакції. Найчастіше вони проявляються шкірними висипами по типу гострої крапивниці або набуття Квінке. Можливі також важкі реакції, супроводжувані епідермолізом (реакцією Лайелла) або багатоплідною ексудативною еритемою (синдромом Стивенса-Джонсона); найважчою і драматичною по своїм наслідкам реакцією є анафілактичний шок на парентеральне введення антибіотиків. Алергічна реакція в цьому випадку розвивається безпосередньо в кровеносному руслі, що пояснює майже миттєву швидкість розвитку симптомів. Передбачити алергічні реакції на антибіотики важко, але в багатьох випадках це можливо з урахуванням анамнезу. При виникненні алергії на якийсь антибактеріальний препарат, наприклад, на пеницилін, дуже ймовірно, що гіперчутливість у хворого поширюється на препарати всієї пеницилинової групи, включаючи полусинтетичні пенициліни. Можливо і формування перехрестної гіперчутливості, коли властивість реагувати в разі алергічних реакцій поширюється на інші групи антибіотиків, які мають схожі елементи будови молекул (наприклад, відомо перехрестна гіперчутливість до пеницилінів і цефалоспоринових). У всіх випадках при підвищеному ризику алергії до вибору антибактеріального засобу потрібно підходити дуже обережно.

По частоті виникнення ускладнень зі сторони кишечника в разі діареї при прийомі антибіотиків конкурують, а можливо, і переважають ускладнення першої групи. Приймають, що від 3 до 30% всіх хворих відзначають діарейні розлади. Тяжкість їх варіює від легких і швидко проходить до важких, значимо порушують стан хворого, викликають біль в животі, метеоризм. Підвищення температури тіла, нудота, блювота, крові в стільці можуть свідчити про розвиток антибіотикоасоційованого коліту, який ще називають псевдомембранозним. При ендоскопічному огляді товстого кишечника виявляються специфічні мембрани, складені з фібрину, які щільно прилягають до стінки кишечника і по суті закривають його значні дефекти.

— Чому, незважаючи на такі грізні ускладнення, лікарі застосовують антибіотики так широко?

— Обґрунтованість антибіотикотерапії — одна з головних тем сучасної педіатрії. ХХ століття ознаменувалося триумфом перемог над інфекційними захворюваннями, раніше уносившими багато дитячих життів. Це стало можливим завдяки відкриттю Александром Флемінгом пенициліну і широкому впровадженню вакцинальних препаратів проти дитячих інфекцій.

Ефективність пенициліну на перших етапах розвитку антибіотикотерапії була настільки великою, що препарат вважався як панacea. В якійсь мірі ці настрої зберігаються до нашого часу. По частоті застосування антибіотики конкурують з жаропонижуючими засобами. Психологічно дитині легше призначити антибіотик, ніж не призначити. По суті почався і продовжується період масової емпіричної (без уточнення збудителя) антибактеріальної терапії. В цих умовах все більше перевага

дається препаратам, здатним подавити активність найбільшого числа бактерій, які стосуються не тільки до безумовних патогенів, але і до комасує з людиною і проявляють патогенні властивості тільки в виняткових випадках. Одночасно дуже швидко стало зрозуміло, що мікроорганізми мають потужні механізми захисту — антибіотикорезистентність. Треба визнати, що людина не може повністю виграти боротьбу з мікробами. Мікроби бояться, тому часто призначають антибіотики.

— Якщо алергічні ускладнення антибіотикотерапії в значній мірі обумовлені генетичною схильністю, то як пояснити формування ускладнень зі сторони кишечника?

— Як це не парадоксально, ускладнення зі сторони кишечника при застосуванні протимікробних засобів частіше носять інфекційний характер і обумовлені мікробною суперінфекцією.

— Ви маєте на увазі дисбактеріоз, «восстановлення» мікробів?

— В загальноприйнятій медицині, да. Але з медичної точки зору дисбактеріоз — це не захворювання, а стан, який характеризується порушеннями складу мікрофлори кишечника. Це порушення описав наш видатний колега І.І. Мечников, надаючи йому велике значення в поясненні процесів старіння. К сожалению, за 100 років, минулих з моменту виходу роботи І.І. Мечникова «Сорок років пошуку раціонального мікробозгляду», в медицині організації кишкового суспільства симбіотичних мікроорганізмів людство зробило дуже мало. Зрозуміло, що кишечні бактерії — це величезний невідомий світ, поле діяльності мікробіологів, здатних залишити свої імена на його нехожених тропинках. До нашого часу 40–60% мікроорганізмів залишаються неідентифікованими і, ймовірно, багато з них взагалі не відомі науці. В цих умовах не можна використовувати термін «дисбактеріоз», вкладаючи в нього значення поняття «хвороба» або «патологічний стан», так як відсутні чіткі критерії якості і кількості характерних ознак.

Однак іноді в кишечнику можна виявити бактерії — збудителі кишечних захворювань. Зараження ними в більшості випадків веде до формування симптомів хвороби, іноді представляючи загрозу життю людини. В наше час є неоспоримі докази того, що застосування антибіотиків у хворих, особливо при перебуванні в умовах лікувальних закладів, може призводити до формування у них інфекційно-залежного коліту. Якщо раніше на роль збудителя претендували *Candida albicans*, *Staphylococcus aureus* і інші мікроби, то зараз доведено участь *Clostridium difficile*. У цього мікроорганізму є всі атрибути для того, щоб виступати нозокоміальним кишечним патогеном: висока природна резистентність до більшості сучасних антибіотиків, вироблювані їм холероподібні і некротичні токсини, здатність формувати незвичайно стійкі до зовнішнього середовища спори, забруднюючі лікарняні приміщення і т.д.

— Як часто доводиться лікарям різних спеціальностей зустрічатися з *Clostridium difficile* в своїй практиці?

— Останні три-чотири роки в Україні і Росії можна сказати, що зросло число публікацій по антибіотикоасоційованим ускладненням і ролі *C. difficile* інфекції в їх виникненні. Інформаційні програми реалізуються і в західних країнах, в тому числі в Канаді і США, де існує спеціальне тестування для лікарів по цій темі. Саме в цих країнах в останні десятиліття відзначається епідемічний ріст захворюваності антибіотикоасоційованою діареєю (АД) і пов'язані з нею матеріальні і соціальні втрати. Описані госпітальні спалахи з виділенням особливо агресивних штамів, відбулися летальні результати. У практикуючих лікарів явно існує невдоволення результатами лікування в зв'язі з численними рецидивами, незважаючи на відмову антибіотиків. Ситуація ж в Україні ускладнюється ще і тим, що відсутня жодна з них була реєстрація випадків АД, адміністративний стимул для лікарів ставити цей діагноз. Діагноз складно встановити, так як неможливо проведення тесту на токсини *C. difficile* в стільці. Причина — у нас в медицині і так багато нерешених питань, а з цією проблемою можна почекати. Але вже зараз зрозуміло: в Україні випадки антибіотикоасоційованого коліту не рідкість і у дорослих, і у дітей.

— Які умови і механізми антибіотикоасоційованих ускладнень зі сторони кишечника?

— В наше час є підстави вважати, що ускладнення розвиваються двома шляхами. Перший — безпосереднє токсичне вплив антибактеріального препарату на слизову оболонку кишечника з частинною втратою здатності ентероцитів усваювати вуглеводи, жири і розвинути гіперосмолярності кишечного хімуса, порушення всасування води і розвитком діареї. Як правило, така осмотична діарея супроводжується збільшенням газоутворення в кишечнику, зниженням рН до кислотної реакції. Деякі антибіотики (наприклад, макроліди) можуть мати безпосередній стимулюючий вплив на перистальтику кишечника. Нарешті, не виключено алергічні реакції на антибіотик в стінці кишечника. Все це призводить до формування неспецифічної (ідиопатичної) АД, так як на доказателівному рівні основний патогенетичний фактор виділити важко. Головною рисою такої діареї є відсутність значимих запальних і деструктивних змін в кишечнику, швидкопроходять характер при відсутності рецидивів. В наше час рекомендується відносити таку діарею до класу К91.9 по МКБ-10. Другий механізм виникнення АД пов'язаний з розвитком кишечної інфекції *C. difficile* і ураженням кишечника клостридіальними токсинами. Частіше розвивається *C. difficile* коліт (А04.7 по МКБ-10), який може значно варіювати по тяжкості проявлень від субклінічних і болевих форм, коли виявляються тільки токсини в кишечному вмісті, до важкої водянистої діареї і псевдомембранозного коліту. Збереження *C. difficile* в кишечнику на висоті інфекційного процесу може бути так великим, що досягає 40% від всієї маси кишечної флори. В патогенезі діареї беруть участь секреторні, осмотичні і інвазивні механізми. Достатньо постійно

Т. Томпкінс, науковий керівник Інституту Розелл-Лаллеман, Канада, і О.Г. Іванько, завідувач кафедри пропедевтичної педіатрії, Запорізький державний медичний університет

виявляється схована кров в стільці. Джерелом інфекції є хворий людина. Зараження легко відбувається в умовах лікарняного стаціонару, де контамінація спорами *C. difficile* дуже висока, враховуючи, що спори стійкі до більшості дезінфікуючих препаратів. Розповсюджені і носітелі клостридій. Неконтрольований ріст чисельності і проявлення токсигенних властивостей у *C. difficile*, ймовірно, відбувається в момент ослаблення підтримуючого впливу невідомих симбіотичних мікроорганізмів кишечника, які елімінуються в час лікування антибіотиками.

— Чи є антибіотики, які не сприяють розвитку АД і кишечної *C. difficile* інфекції?

— К сожалению, ні. В наших спостереженнях застосування ванкомицину у хворого в відділенні реанімації і інтенсивної терапії, то є препарату, казалося б, з успіхом застосовується для лікування *C. difficile* інфекції, викликає коліт. По останнім даним, фторхінолони також можуть провокувати розвиток псевдомембранозного коліту.

— Як уникнути кишечних ускладнень при застосуванні антибіотиків?

— В якійсь мірі зменшити ризик АД дозволяє дотримання принципів раціональної антибіотикотерапії. Рішення про застосування антибактеріального препарату повинно бути обґрунтованим, а його вибір — раціональним. Багаторазова зміна препаратів, а також використання їх комбінацій підвищує ризик кишечних ускладнень. Шанси захворіти клостридіальним колітом значно вище у важкохворих пацієнтів відділень інтенсивної терапії, травматологічних і ожогових відділень, у хворих похилого і старшого віку, а також у дітей перших років життя.

Не можна нехтувати правилами особистої і колективної гігієни, а також дотримуватися принципів захисту медичного персоналу, які зводяться до частого і ретельного миття рук з милом і носінню перчаток. Так, співробітники дитячого протитуберкульозного диспансеру, погодившись прийняти участь в наших спостереженнях, які по поняттю професійного співробітника повинні були підтримувати високий рівень гігієни, виявилися в 100% негативними в тесті на токсини А+В *C. difficile* в стільці, незважаючи на те, що мали тривалий і достатньо щільний контакт з хворими, більшість з яких були носіями активної клостридіальної інфекції, розвинутої в результаті тривалої антибактеріальної терапії. Серед всіх варіантів пояснення цього факта найбільш правдоподібною виступає аналогія з червонобильським феноменом: летом і восени 1986 року в деяких областях

Украины, примыкающих к зоне аварии на атомной электростанции, отмечалось снижение заболеваемости населения кишечными инфекциями. Опасаясь радионуклидного заражения, люди тщательно соблюдали личную гигиену, часто мыли руки.

— Что делать пациентам, которые вынуждены лечиться антибиотиками?

— С определенной степенью надежности профилактику можно организовать с помощью пробиотических препаратов. Пробиотик — это живые микроорганизмы, которые, будучи введенными в организм человека или животного в адекватных количествах, проявляют полезные свойства. Первый удачный опыт получил Gorbach в 1986 году, когда назначение культуры открытого им пробиотического микроорганизма (*Lactobacillus GG*) прекратило череду рецидивов диареи у пациента с ААД.

В настоящее время обнаружены пробиотические свойства у нескольких микроорганизмов и начато их лечебное применение. Спектр показаний включает синдром раздраженного кишечника и кишечные колики у младенцев, инфекцию *H. pylori*, атопический дерматит и разнообразные кишечные инфекции у взрослых и детей. Но профессионализм в назначении пробиотического препарата состоит в признании факта, что пробиотик не может делать все. Нужно точно убедиться, что терапевтический спектр пробиотика обозначен в инструкции по применению конкретными нозологическими формами. Применять микробы с полезными свойствами следует только по их назначению.

Культура назначения пробиотика состоит не только в его выборе, но и в выборе эффективной дозы. Низкие дозировки, составляющие менее 10^9 колониеобразующих единиц, не обладают необходимым профилактическим и лечебным потенциалом. Наконец, немаловажное значение имеет форма доставки именно живых микроорганизмов в кишечник. В этом плане лиофилизированный порошок культуры представляется наиболее оптимальным. Кроме того, пробиотический штамм должен отвечать высоким требованиям FDA и Комиссии по стандартам качества и безопасности пищевых продуктов и лекарств ВОЗ, иметь генетический паспорт и в любой момент подтверждать аутентичность его характеристикам, не иметь генов антибиотикорезистентности, не проявлять свойств инвазивности для человека. Результатом огромной работы, проделанной микробиологами всего мира по идентификации полезных свойств разнообразных микроорганизмов, обнаруживаемых у человека, животных и на растениях, стали лекарственные препараты, созданные на основе некоторых штаммов микроорганизмов родов *Lactobacillus* и *Saccharomyces*. Уникальной способностью штаммов *Lactobacillus rhamnosus* Rosell-11 *Lactobacillus acidophilus* Rosell-52 является их способность проявлять превентивное в отношении ААД действие. Подтверждена на практике идея: не дожидаясь осложнений антибиотикотерапии, назначать пациентам созданный на основе этих пробиотических штаммов препарат Лацидофил® (институт Rosell-Lallemand, Канада) уже с самого начала антибактериального лечения.

— Каковы механизмы профилактического действия пробиотических штаммов препарата Лацидофил® в отношении антибиотикоассоциированных осложнений со стороны кишечника?

— Микроорганизмы *Lactobacillus rhamnosus* Rosell-11, составляющие основную массу (95%) от 2 млрд лиофилизированных микробных тел, способных образовывать колонии и содержащихся в одной капсуле препарата, обладают свойствами ограничивать активность клостридиальной флоры, подавлять токсинообразование, препятствовать адгезии патогенных кишечных микроорганизмов к энтероцитам. *Lactobacillus acidophilus* Rosell-52 (5% в препарате) дополняет свойства первого штамма, проявляя противовоспалительные свойства. Штаммы эффективны как при клостридиальной, так и при неспецифической ААД, снижая шансы развития диареи в 7 раз и появления энтеропатогенных токсинов *A+B C. difficile* в 18 раз в стуле пациента при приеме антибиотиков.

— Вполне логично пытаться защитить кишечник человека при приеме антибиотиков с первого дня терапии, не дожидаясь осложнений. Однако не содержит ли эта рекомендация противоречия? Ведь антибиотики закономерно должны нивелировать жизнеспособность пробиотических штаммов?

— На этот вопрос лучше всего ответить, сославшись на высказывания Томаса Томпкинса, научного руководителя института Rosell-Lallemand, на VI съезде педиатров Украины: «Нет никакого противоречия, когда пробиотик назначается одновременно с антибиотиком. Наши наблюдения, организованные на базе Института пульмонологии (г. Монреаль), входящего в систему университетских госпиталей McGill Hospital Group, показали, что Лацидофил®, назначаемый одновременно, более того — одновременно, что очень удобно для пациента, с самыми разнообразными антибиотиками, нисколько не теряет своей активности. Мы по-прежнему фиксировали 100% выделение с фекалиями пациентов ожидаемого количества пробиотических микроорганизмов, введенных с терапевтической целью. Полученные факты можно объяснить различиями фармакокинетики антибиотика и пробиотика. Так, абсорбция антибиотиков происходит в верхних отделах тонкого кишечника и заканчивается примерно через 2 ч с момента приема. Пробиотическим микроорганизмам необходимо как минимум 5-6 ч, чтобы восстановить свою жизнедеятельность. В это время они достигают уже нижних этажей кишечника. Поэтому встреча антибиотика и пробиотика не происходит. Многие из антибиотиков, которые не всасываются в кишечнике, не обладают антибактериальной активностью в отношении лактобацилл вследствие природной видовой нечувствительности последних ко многим антибиотикам (не путать с перенетрантностью генов антибиотикорезистентности, например способностью вырабатывать бета-лактамазы, которые штаммы Лацидофила не содержат)».

— В нашей беседе прозвучало: «микробов бояться, поэтому часто назначают антибиотики». А нужно ли остерегаться пробиотических микроорганизмов? Какова гарантия, что они не способны вызывать самостоятельное инфекционное заболевание?

— Один из моих замечательных учителей, профессор Р.П. Нарциссов из Москвы, когда-то написал: «Просвещенность готова к различным неожиданностям, варварство всегда бывает застигнуто врасплох». Конечно же, начиная практическое освоение пробиотической теории, основанной на использовании полезных микробов, должны возникать совершенно обоснованные опасения «выхода ситуации из-под контроля». Интересно, что сюжеты «катастроф» сначала осваивают писатели-фантасты, а затем их демонстрирует реальная жизнь. Но если сюжетов о создании бактериологического оружия более чем достаточно, то, используя ваше образное выражение, о «восстании» лечебных микроорганизмов пока еще в научно-фантастической литературе не упоминалось. Это успокаивает. Но если серьезно, требуется очень большая осмотрительность в использовании некоторых микроорганизмов из рода *Enterobacteriaceae* (кишечной палочки и др.), *Streptococcus spp.*, даже если они и проявляют некоторые пробиотические свойства. Примеров тяжелых инфекций, вызванных этой так называемой условно патогенной флорой, великое множество. Осторожность, особенно у больных на парентеральном питании, имеющих центральные венозные катетеры, нужно проявлять и в отношении препаратов на основе дрожжевых грибов. Так, в Испании в 2005 году зарегистрирована вспышка фунгемии, вызванной препаратом *Saccharomyces boulardii*. А вот описания септицемии, вызванной лактобациллярной флорой, единичны и уж во всяком случае не связаны с приемом пробиотика.

— В заключение, что бы вы хотели пожелать своим коллегам?

— Конечно же, здоровья и еще раз здоровья!

Подготовил **Владимир Вовк**

**Передплата з будь-якого місяця!
У кожному відділенні «Здоров'я України»!
За передплатними індексами:**

Здоров'я України®

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР
«ПЕДІАТРІЯ, АКУШЕРСТВО, ГІНЕКОЛОГІЯ»

37638

«МЕДИЧНА ГАЗЕТА
«ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ – ХХІ СТОРІЧЧЯ»

35272

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР
«ДІАБЕТОЛОГІЯ, ТИРЕОІДОЛОГІЯ, МЕТАБОЛІЧНІ РОЗЛАДИ»

37632

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР
«ОНКОЛОГІЯ, ГЕМАТОЛОГІЯ, ХІМІОТЕРАПІЯ»

37634

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР
«НЕВРОЛОГІЯ, ПСИХІАТРІЯ, ПСИХОТЕРАПІЯ»

37633

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР «ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЯ,
ГЕПАТОЛОГІЯ, КОЛОПРОКТОЛОГІЯ»

37635

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР
«КАРДІОЛОГІЯ, РЕВМАТОЛОГІЯ, КАРДІОХІРУРГІЯ»

37639

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР
«ПУЛЬМОНОЛОГІЯ, АЛЕРГОЛОГІЯ, РИНОЛАРИНГОЛОГІЯ»

37631

НАШ САЙТ:

www.health-ua.com

Архів номерів
«Медичної газети
«Здоров'я України»
з 2003 року

У середньому
понад 8000
відвідувань
на день